

Bireysel ve Sosyal Getirileri Işığında Yükseköğretime Yatırım Yapmanın Gerekliliği

The necessity of investing higher education in the light of individual and social returns

Metin Özkan¹, Habib Özgan²

¹Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Öğretim Planlaması Birimi, Gaziantep

²Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Anabilim Dalı, Gaziantep

Özet

Yükseköğretime toplumsal ve bireysel getirileri nedeniyle her geçen gün artan talep, ülkelerin yükseköğretim arzını yükseltme çabası içinde olmasına neden olmaktadır. Bu çaba içerisinde ülkelerin karşılaştığı temel sorun alanlarından biri, yükseköğretimdeki okullaşma oranının hızlı bir şekilde artmasının kaçınılmaz bir sonucu olarak tüm dünya ülkelerinde merkezî hükümetler tarafından yükseköğretime ayrılan kaynakların yetersiz kalmasıdır. Ülkeler bu sorunu aşmak amacıyla farklı yükseköğretim finansman yöntemleri benimsemekte ya da var olan sistemlerinde zamanla değişiklikler yapmaktadırlar. Bu doğrultuda yükseköğretimin finansmanında, son yıllarda ağırlıklı olarak kamusal finansman yerine sivil toplum örgütlerinin, sanayi kuruluşlarının ve bireylerin daha fazla finansmana katıldıkları karma finansman yöntemleri benimsenmeye başlamıştır. Ancak hangi paydaşların ne ölçüde yükseköğretim finansmanına katkıda bulunması gerektiği konusu tartışmalıdır. Yükseköğretim hizmetinin oluşturduğu faydalardan kimlerin yararlandığının belirlenmesi finansmana kimlerin katılması gerektiği konusunda fikir sağlayabilmektedir. Bu araştırmada, yükseköğretime yatırım yapmanın gerekliliğini yükseköğretimin bireysel ve toplumsal getirilerini betimleyerek ortaya koymak amaçlanmıştır. Sonuç olarak, yükseköğretimin finansmanında kamusal kaynakların kullanılmasına devam edilmesi gerektiği söylenebilir. Yükseköğretimin finansmanında kamusal kaynakların kullanımını fırsat eşitliğini sağlama yönünde kullanılacak bir devlet eli olarak da değerlendirilebilir. Bununla birlikte, bireyler yükseköğretim hizmetinin bedeline kendilerine sağladığı getiriler oranında katılmalıdırlar.

Anahtar sözcükler: Bireysel getiri, kamusal finansman, özel finansman, sosyal getiri, yükseköğretim.

Eğitim, doğrudan maddi bir kazancın yanı sıra bireylerin, bir kısmı parasal bir kısmı parasal olmayan, uzun dönemde ortaya çıkabilecek getiriler elde etmesini sağlamaktadır. Bireysel olarak elde edilen bu getiriler bir bütün

Abstract

The increasing demand due to the social and individual returns to higher education causes countries to be in an effort to increase the demand of higher education. In this effort, one of the main problems faced by countries, as a natural conclusion of the rapid increase of enrolment rate at higher education, is the resources' allocated to higher education by all countries around world being inadequate. In order to overcome this problem, countries are adopting different higher education financing methods or making some changes on their systems that have already been existed. Accordingly, in the financing of higher education, instead of public funding, mixed financing methods which non-governmental organisations, industrial enterprises and individuals attend more have begun to be adopted. However, the extent to which stakeholders should contribute to the financing of higher education is a controversial subject. The detection of those who benefits from the returns of higher education can provide opinion on who should participate to the financing. In this study, the necessity of investing in higher education is aimed to present by describing the social and individual returns of higher education. As a conclusion, it can be said that the use of public resources for financing higher education should be continued. The use of public resources in financing higher education can be evaluated as a state hand that can be used to enable equal opportunities. Nevertheless, individuals should participate in the costs of higher education services in the rate of return they provide from them.

Keywords: Higher education, individual returns, private funding, public funding, social returns.

olarak toplumun tamamına yansımaktadır. Dolayısıyla, eğitimin sosyal refahı artırıcı bir fonksiyonu olduğu söylenebilir (DPT, 1963, s. 38). Ülkelerin gelişiminde belirleyici role sahip olan eğitimin, topluma ve bireye kazandırdıkları, özellikle gü-

İletişim / Correspondence:

Dr. Metin Özkan
Gaziantep Üniversitesi Rektörlük
Binası, Zemin Kat, Üniversite Bulvarı,
27310 Şehitkamil, Gaziantep
e-posta: ozkan.metin@gmail.com

Yükseköğretim Dergisi 2015;5(1):44–54. © 2015 Deomed

Geliş tarihi / Received: Haziran / June 6, 2014; Kabul tarihi / Accepted: Mart / March 14, 2015

Çevrimiçi erişim / Online available at: www.yuksekogretim.org • doi:10.2399/yod.15.001 • Karekod / QR code:

nümüz bilgi temelli toplum anlayışında, tartışmasız bir öneme sahiptir (Çalışkan, 2007; Gölpek, 2012). Bir ülkenin doğal kaynakları, tarım alanları ve sulama imkânları, büyük askeri kuvvetinin bulunması önemlidir, fakat bunları işleyebilecek beyin gücü yetersiz ise varlığını uluslararası alanda gösteremeyecektir (Şen, 2012). Sanayileşmiş ekonomi ve politik demokrasinin modern dünyasında toplum için ilham, yenilik ve değişimin kaynağı olarak kritik bir rol oynayan eğitim (The Carnegie Commission on Higher Education, 1973, s. 71), bu özellikleri ile ülkelerin en önemli gelişim göstergelerinden biridir. Eğitim aracılığıyla var olan süreçler, bireyler tarafından sürekli sorgulanmakta, iyiye doğru bir değişim toplum tarafından talep edilmektedir. Bu talep eğitimin, iktisadi büyüme ve gelişme üzerinde önemli etkilere sahip olmasını sağlamakta (Gölpek, 2012), bir bütün olarak tüm fertleri dolayısıyla toplumu daha yüksek refaha ulaştırabilmektedir.

Her ne kadar eğitim, birey ve toplumun refahını arttırsa da, eğitim kademelerine (temel, orta, yükseköğretim vb.) göre farklılıklar göstermekle birlikte, verilen hizmetin finansmanının nasıl sağlanacağı tartışmalı bir konudur. Özellikle yükseköğretimin finansmanı konusunda diğer eğitim kademelerinden daha yoğun tartışmalar yaşanmaktadır. Bu tartışmaların son yıllarda artarak devam etmesinde; yükseköğretim görmek isteyen öğrenci sayısındaki hızlı artışlar, artışın yarattığı artan maliyetler ve verilen eğitim hizmet niteliğinin garanti altına alınması ihtiyacı önemli etkenler olarak gösterilebilir. Giderek yüksek maliyet gerektiren bu eğitim düzeyinin finansmanında merkezi hükümetler tarafından ayrılan kaynaklar yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle de yeni kaynaklar yaratılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla, yükseköğretimin giderek artan finansmanının nasıl karşılanabileceği önemli bir problem alanı olmaktadır. Bu noktada, verilen eğitim hizmetinden kimlerin fayda sağladığının ve bu fayda doğrultusunda kimlerin yükseköğretim finansmanına hangi oranlarda katkı sağlaması gerektiğinin belirlenmesi önemli görülmektedir. Araştırmanın yükseköğretimin bireysel ve sosyal getirilerinin ayrıntılı bir şekilde tartışılması, yükseköğretimin yarı kamusal özelliklerinin getiriler üzerinden açıklanması ve bu konuların yükseköğretimin finansmanına neden yatırım yapmamız gerektiğini ortaya koyması bakımından alanyazına ve yükseköğretim ile ilgili politika geliştirilene katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada yükseköğretime yatırım yapmanın gerekliliğinin, bireysel ve toplumsal getiriler üzerinden betimleyerek ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Yükseköğretimin bireysel getirileri nedir?
- Yükseköğretimin sosyal getirileri nedir?
- Bireysel ve sosyal getirileri ışığında yükseköğretime yatırım yapmanın nedenleri nelerdir?

Yükseköğretim finansmanı ile ilgili tartışmaların temelini oluşturması nedeni ile bireysel ve sosyal getiri kavramı ve kapsamının yükseköğretim bağlamı içerisinde açıklanmasına, ardından yükseköğretimin yarı kamusal hizmet özelliğini tanımlamaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Eğitimin Bireysel Getirileri

Eğitimin bireysel getirisi, eğitim hizmeti alan kişilerin bu eğitimleri nedeniyle elde ettiği faydalar olarak ifade edilebilmektedir. İnsanlık tarihi boyunca, üretim ilişkilerindeki gelişmelere paralel olarak, tarım, sanayi ve bilgi toplumu süreçlerinde sırasıyla, önce toprak, sonra sermaye ve son olarak da beşeri sermaye kişisel kazançları belirleyen en önemli faktör konumunda olmuştur (Çalışkan, 2007). Kendinden önceli dönemlerden farklı olarak beşeri sermaye sürecinin önem kazandığı yirmi birinci yüzyılın toplum düzeninde eğitimin bireysel getirilerinin önceki dönemlerden daha yüksek olduğu kabul edilmektedir. Bireyler kendi potansiyelleri neticesinde üretim sürecinin temel girdisi olarak yarattıkları katma değer ölçüsünde parasal ve parasal olmayan getiriler elde etmektedirler.

Getiriler içerisinde bireylerin yaşamlarını en çok etkileme potansiyelini yüksek eğitilmiş insanların daha az olasılıkla işsiz kalmaları ve daha az olasılıkla fakirlik içinde yaşamaları oluşturmaktadır (Baum ve Payea, 2005, s. 9). Eğitim hizmetinden yararlanan birey gelecekteki istihdam olasılığını, verimliliğini ve kazanma kapasitesini artırarak daha fazla gelir elde edebilmekte, dolayısıyla daha fazla mal ve hizmetten yararlanmasını sağlayacak bir ekonomik gelir ve statüye sahip olabilmektedir (Gölpek, 2012; Meriç, 1995, s. 16). Zaten temel olarak eğitimin bireysel faydası bireyin aldığı ilave eğitimin sağladığı verimlilik artışı ve bu artışın daha yüksek gelir elde etmek için kullanılması olarak ifade edilmektedir (Türkmen, 2009, s. 23). Bu nedenle kişiler daha fazla fayda elde etmek için eğitim talebinde bulunmaktadırlar. Bireylerin elde ettikleri faydaları arttırmaya çalışmaları nedeniyle bu talep daha üst eğitim kademelerine doğru giderek artmaktadır.

Yüksek eğitilmiş birey, almış olduğu eğitimin bireysel getirilerini ömrü boyunca yaşayabilmektedir. Maddi getirilerinin yanı sıra, ölçmek zor olsa da, yükseköğretimli kişilerin sosyal hayatında da eğitimin bireysel getirileri bulunmaktadır (The Carnegie Commission on Higher Education, 1973, s. 79). Eğitimin gizli işlevleri arasında olan uygun eş seçimi ve doğru yatırım kararları alma gibi kazançlar doğrudan ölçülemeyen bireysel getiriler olarak ifade edilebilir.

Ulusal ve uluslararası alanyazına göre, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve ekonomik sistemleri ne olursa olsun, eğitimle kazanç arasında pozitif bir ilişki söz konusudur (Gölpek, 2012; Kurul, 2012). Diğer bir anlatımla, bireylerin eğitim seviyeleri

yükseldikçe elde ettikleri kazanç da yükselmektedir. Yirminci yüzyılın son çeyreği ile birlikte bilgi tabanlı ekonomilerin yüksek eğitilmiş birey ihtiyacı, bu eğitimi alanlara ek getiriler sağlamıştır. Daha yüksek eğitim kademesinden mezun olan öğrenciler daha alt kademe mezunlarına göre hem kolay iş bulabilmekte, hem de yüksek kazanç elde edebilmektedirler. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinden bağımsız olarak yüksek eğitimlilerin, istihdam şansı artmakta ve daha iyi ücretle çalışabilmektedirler. Özellikle üniversite mezunları, eğitilmiş iş gücü katılığı olan pek çok ülkede yüksek istihdam şansına sahip olabilmekte ve iyi ücretle iş bulabilmektedir (Gölpek, 2012). Bu yönüyle, az gelişmiş ülkelerde eğitilmiş birey ihtiyacının daha fazla olmasından dolayı, yüksek eğitilmiş bireyler piyasa tarafından daha fazla talep edilmektedir. Talebin fazla olması istihdam şansının ve ücretlerin yüksek eğitimlilerin lehine artmasına neden olmaktadır.

Baum ve Payea (2005) eğitimin bireysel faydalarını, ağırlıklı olarak yükseköğretimin bireysel getirileri üzerinden aşağıdaki gibi listelemiştir.

- Tüm ırksal/etnik ve cinsiyet temelli gruplar için eğitim seviyesi ile yüksek kazanç arasında pozitif bir ilişki vardır.
- Lise mezunu ve üniversite mezunları arasındaki gelir uçurumu zamanla önemli ölçüde artmaktadır. Üniversite yıllarında kısa bir süre için katlanılan yükseköğretim maliyetlerini telafi etmek için yeterince yüksek bir gelir farklılığı olmaktadır.
- Yükseköğretim deneyimine sahip olmanın ortaöğretim mezununa göre sağladığı avantajlar tam olarak ölçülemez dahi bir lisans derecesine sahip olmanın yararları daha belirgin bir şekilde ortadadır.

Yazarlar ırksal ya da cinsiyet temelli gruplar için eğitim seviyesi ile yüksek kazanç arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Grupları birbirlerinden ayırmalarının nedeni gruplar arasında kazanç farklılıkları olsa da grup içinde eğitim düzeyleri ile kazançların doğru orantılı olarak yükseldiğini ifade etmeleridir. Gruplar arasında cinsiyet temelli olarak farka bakıldığında ortaöğretimin kadınlara, yükseköğretimin erkeklerle biraz daha yüksek getiri sağladığı anlaşılmaktadır (OECD, 2009; Psacharopoulos ve Patrinos, 2004;). Bu durum gruplar arasında fark olduğunu göstermektedir. Ancak tüm gruplarda eğitimle gelir arasındaki ilişki devam etmektedir. Diğer taraftan yazarların belirttikleri lise mezunu ile üniversite mezunu arasındaki gelir uçurumunun zamanla büyümesi OECD verileri ile de teyit edilebilmektedir. OECD verilerine göre yükseköğretim mezunu, gelir uçurumu en az olan Yeni Zelanda'da bir alt kademe mezunundan %15, en yüksek fark görülen ülkelerden olan Macaristan'da %119 daha fazla kazanmaktadır. Bu fark ileri yaşlar dikkate alındığında daha da açılmaktadır. Özellikle 55-64 yaş çalışma nüfusu içerisinde üniversite mezunu çalışan-

lar, diğer kademe mezunlarına göre çok daha yüksek kazanç elde etmektedirler (OECD, 2009).

Eğitimin net bireysel getirileri, bireyin eğitimi nedeniyle elde ettiği faydalardan, katlandığı maliyet düşülerek hesaplanmaktadır. Özellikle yükseköğretim nedeniyle birey yüksek bir gelir elde ederken, diğer taraftan aldığı eğitim dolayısıyla yüksek bir maliyete de katlanmaktadır.

■ Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere, yükseköğretim öğrencileri diğer eğitim kademelerine göre daha farklı maliyetlere katlanmaktadır. Yükseköğretim öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu eğitimleri sürecince ailelerinden uzakta yaşamaktadırlar. Bu nedenle okul ücretlerine ek olarak beslenme ve barınma gibi ek maliyetlere katlanmaktadır. Bununla birlikte, ortaöğretim mezunu olarak çalışabileceği halde tercihini eğitimden yana kullandığı için bir vazgeçme maliyetine katlanmaktadır. Birey doğrudan ve vazgeçme maliyetlerinden oluşan bu kaybı, yükseköğretim sonrası elde edeceği faydalarla kısa sürede kapatmaktadır. Doğrudan maliyet, vazgeçme maliyeti ve bireysel fayda her ülkenin kendi iç dinamiklerine göre farklılaşabilmektedir. Bir ülkede yükseköğretim ağırlıklı olarak kamu sübvansiyonları ile finanse ediliyorsa, o ülkede öğrencilerin doğrudan maliyetleri düşük olmaktadır. Vazgeçme maliyetleri yine ülkenin istihdam politikaları, okullaşma oranları gibi değişkenler ile yakından ilişkilidir. Bu nedenlerle yükseköğretimin bireysel faydaları ülkeler arasında farklılıklar gösterebilmektedir. Birçok ülkeyi bir arada değerlendirebilmek amacıyla yükseköğretim mezunu bireylerin OECD verilerine göre doğrudan maliyet, vazgeçme maliyeti ve net bireysel faydaları ■ Şekil 1'de sunulmuştur.

■ Şekil 1 incelendiğinde, tüm ülkelerde yükseköğretimin net bireysel fayda sağladığı görülmektedir. OECD ortalamasına göre, yükseköğretimin beslenme, giyim, ulaşım ve kitap gibi harcamalardan oluşan doğrudan maliyeti öğrenci başına 11.929 dolardır. Alternatif olarak bir işte çalışma yerine yükseköğretimin devam etmelerinden kaynaklanan vazgeçme maliyeti ise OECD ortalamasına göre 44.163 dolardır. Böylece yükseköğretimin toplam bireysel maliyetinin ortalama 56.093 dolar olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık net bireysel fayda, toplam

■ Tablo 1. Eğitimin bireysel maliyet ve faydaları (Mingat ve Tan, 1996)

Maliyet	Fayda
<ul style="list-style-type: none"> ■ Doğrudan maliyetler (Okul ücretleri, beslenme, barınma vb.) ■ Vazgeçme maliyeti (Alternatif bir işte çalışmadığı için vazgeçilen gelir)	<ul style="list-style-type: none"> ■ Artan üretim kapasitesi (Gelir ve diğer iş çıktıları olarak yansımaktadır) ■ Fiyatlandırılmayan özel etki (Daha iyi kişisel sağlık, boş zamanları değerlendirme kapasitesi, kişisel seçimlerde verimlilik artışı vb.)

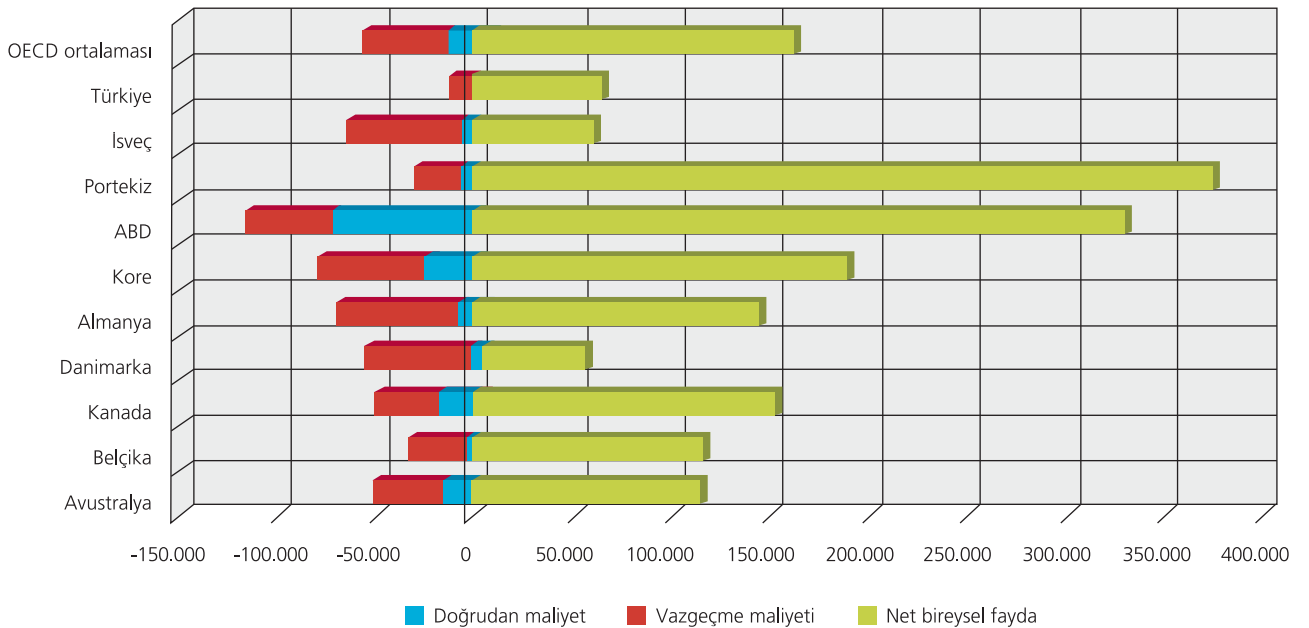
bireysel maliyet düşüldükten sonra, OECD ülkelerinde ortalama 161.625 dolar olarak hesaplanmaktadır. Seçilen ülkeler arasında Portekiz'de yükseköğretimin net bireysel faydası diğer ülkelere göre oldukça yüksektir. Portekiz'de yükseköğretim alan bir kişi ortalama 373.851 dolar net bireysel fayda sağlamaktadır. Bireysel faydanın yüksek çıkmasının nedenlerinden birinin Portekiz'de yükseköğretimin ağırlıklı olarak kamusal finansmandan sağlanması nedeniyle öğrencilerin doğrudan maliyetlerinin görece az olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Diğer bir önemli neden ise Portekiz'de yükseköğretim mezunu ile daha alt kademe mezunları arasında görülen maaş farklığının diğer ülkelere göre daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

OECD 2012 raporuna göre Türkiye'de yükseköğretimin doğrudan maliyeti ortalama 1061 dolar, vazgeçme maliyeti ortalama 9402 dolar olarak hesaplanmıştır. Yükseköğretim hizmeti alan bir öğrenci toplam 10.463 dolar maliyete katlanmakta, 74.640 dolar bireysel fayda elde etmekte, toplam maliyet düşüldükten sonra net 64.177 dolar bireysel fayda elde etmektedir. Bu göstergelere göre Türkiye'de yükseköğretim hizmetinin bireysel faydası OECD ortalamasının yarısından biraz daha azdır. Diğer taraftan yükseköğretimin net bireysel faydası ■ Şekil 1'de seçilen ülkelerden Danimarka ve İsveç'te Türkiye'den düşüktür. Gelişmiş ülke olmalarına rağmen bu ülkelerde yükseköğretimin net bireysel faydasının daha düşük olmasının nedeni, bu ülkelerde öğrencilerinin daha yüksek vazgeçme maliyetine katlanmalarıdır.

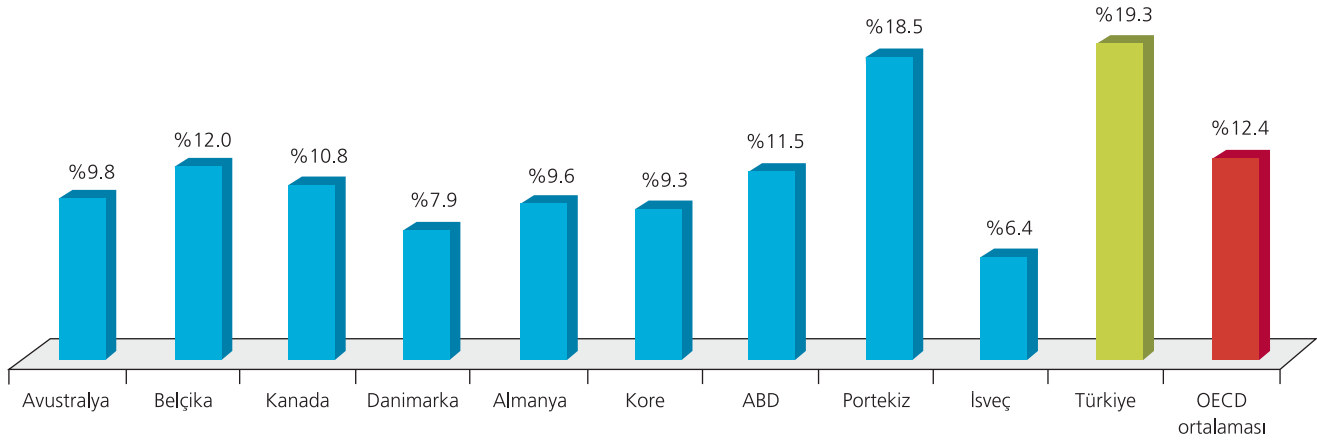
Ülkeler arasında bireysel getiriler bakımından karşılaştırma yaparken rakamsal değerler tek başına yeterli olmayabilir. Doğrudan maliyet ve vazgeçme maliyetinin ülkeden ülkeye değişmesi ile birlikte, o ülkenin satın alma gücü gibi verileri rakamsal değerleri etkileyebilmektedir. Bireysel getiriler ile ilgili olarak ülkeleri karşılaştırırken bireysel getiri oranlarına bakmak gerekmektedir. ■ Şekil 2'de yükseköğretimin bireysel getiri oranları gösterilmektedir.

■ Şekil 2 incelendiğinde Türkiye'nin, yükseköğretimin bireysel getiri oranı bakımından seçilen ülkeler arasında en yüksek değere sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'nin OECD ortalamasının üstünde getiri oranına sahip olmasında, bireylerin katlandıkları yükseköğretim maliyetinin düşük olması etkilidir. Türkiye'den sonra en yüksek getiri oranı Portekiz'dedir. Diğer ülkelerin tamamında bireysel getiri oranı OECD ortalamasının altındadır.

■ Şekil 3'te, karşılaştırma yapabilmeye imkân sağlaması nedeniyle ilköğretim mezunu kazancı ile yükseköğretim mezunu kazancı oranı gösterilmektedir. Burada OECD üyesi ülkelerde ilköğretim ve yükseköğretim almış bireylerin gelirlerinin birbirine oranı verilmiştir. Ülkeler arası karşılaştırmanın mümkün olabilmesi için ortaöğretim düzeyinde eğitim almış bir kişinin ortalama geliri 100 birim olarak alınmış ve diğer eğitim kademelerinin sağladığı gelir bu birim üzerinden hesaplanmıştır. Görüldüğü üzere eğitim kademesinin yükselmesi ile birlikte bireylerin gelirleri de artmaktadır. Türkiye için 2005 verilerine

■ Şekil 1. Yükseköğretimin bireysel maliyet ve faydaları (OECD, 2012).

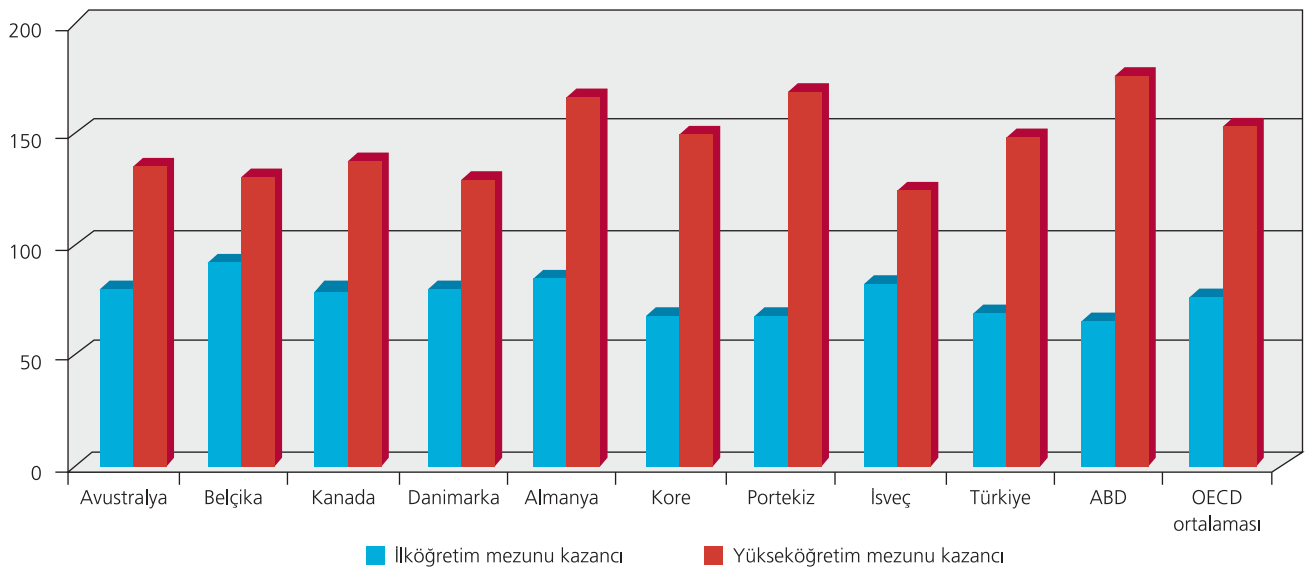
■ Şekil 2. Yükseköğretimin bireysel getiri oranı (OECD, 2012).

(OECD 2012 raporunda Türkiye için ulaşılan veriler 2005 yılı istatistiklerine dayanmaktadır) göre yapılan hesaplamalar neticesinde ilköğretim mezunu olarak çalışan bireyin yıllık ortalama geliri ortaöğretim mezunu bir bireyin yıllık gelirinden %31 daha azdır. Diğer bir anlatımla ortaöğretim mezunu yıllık 100 liralık bir gelire sahip ise ilköğretim mezunu birey yıllık 69 liralık bir gelire sahip olabilmektedir. Yükseköğretim mezunu bir bireyin yıllık geliri ise ortaöğretim mezunu bir bireyden %49 daha fazla olarak 149 liraya karşılık gelmektedir.

OECD ülkelerinin ortalamasına bakıldığında da ilköğretim mezunu olarak çalışan birinin yıllık ortalama geliri ortaöğretim

mezunu bir bireyin yıllık gelirinden %23 daha azdır. Yükseköğretim mezunu bir bireyin yıllık geliri ise ortaöğretim mezunu bir bireyden %55 daha fazladır. OECD ortalamaları değerlendirildiğinde yükseköğretim mezunu bir kişinin ortaöğretim mezunu bir kişiden %55, ilköğretim mezunu bir kişiden ise yaklaşık %100 fazla gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır. Daha önce de vurgulandığı gibi, OECD verileri analiz edildiğinde ileri yaşlarda gelir farklılığı arasındaki oranın giderek yükseldiği görülecektir (OECD, 2012).

Önemli miktarda bireysel getirileri olan eğitim hizmetleri fiyatlandırılabilir ve pazarlanabilir olduğu için piyasa ekonomi-

■ Şekil 3. OECD ülkelerinde bireylerin eğitim kademelerine göre kazançları (Ortaöğretim=100) (OECD, 2012).

si ve rekabet ortamında özel sektör tarafından da üretilen bir hizmet türüdür. Yapılan tartışmalarda yüksek oranda bireysel getirisi olan eğitim kademelerinin finansmanının ağırlıklı olarak bireyler tarafından karşılanması gerektiği vurgulanmaktadır. Eğitim hizmetlerinin bir bedel karşılığında sunulduğu durumlarda bireyler, maliyete katlanacak ekonomik durumları varsa, ileride elde edecekleri bireysel faydaları düşünerek maliyete katlanmaktadırlar. Bu açıdan düşünüldüğünde tüm eğitim kademelerinin bireysel getirilerinin olduğu düşünülerek bireylerin finansmana katılmaları gerektiği ifade edilebilir. Ancak ödeme güclüğü çekenler, talep edilen fiyatı ödeyemediğinden dolayı eğitim hizmetine ulaşamazsa bireyle birlikte, toplumda eğitimin sosyal getirilerinden yararlanamamaktadır. Bu nedenle, finansman ile ilgili bir konuda karar verirken, sosyal getirilerin de dikkate alınması gerekmektedir.

Eğitimin Sosyal Getirileri

Sosyal getiri, bireyin kendine mal edemediği, toplumun diğer üyelerine yansıyan faydalar olarak ifade edilebilmektedir (Gölpek, 2012). Eğitimin sosyal getirileri denildiğinde, alınan eğitim sonrasında bireyin sadece kendisine mal edemediği tüm kazanımlar akla gelmelidir. Tüm eğitim kademelerinin bireysel ve toplumsal getirileri bulunmaktadır. Ancak özellikle ve öncelikle temel vatandaş davranışlarının kazandırılmasını amaçlayan temel eğitim düzeylerinde verilen eğitimin daha yüksek sosyal getirileri olduğu bilinmektedir.

■ Tablo 2'den de anlaşılacağı üzere eğitimin sosyal maliyetini kamu harcamaları ve çalışan kapasitesindeki yayılma etkisi oluşturmaktadır. Kamu harcamalarının kaynağı, dolaylı ve dolaysız vergiler, kira ve faiz gelirleri, borç ve diğer kamu gelirlerinden sağlanmaktadır (Kurul, 2012, s. 111). Diğer bir anlatımla, ağırlıklı olarak vergilerden oluşan kamu gelirleri tüm yurttaşların ortak malıdır. Eğitim ya da başka bir alana verilen kamusal

kaynak herkesin ortak katkısı ile oluşturulmaktadır. Bu yönüyle eğitime ayrılan kamusal kaynaklar, sosyal bir maliyet oluşturmaktadır.

Çalışan kapasitesinde yayılma etkisi, bir taraftan maliyet oluşturmada diğer taraftan topluma fayda sağlamaktadır. Bireyler daha iyi eğitim aldıklarında kendi üretim kapasitelerini arttırmaları yanında birlikte çalıştıkları insanların da üretim kapasitesini arttırmaktadırlar. Üretim kapasitesinin yükselmesi milli hâsılayı yükselterek toplumsal refah seviyesinin artmasına neden olabilecektir. Ancak çalışan kapasitesindeki yayılma etkisi bir yönüyle sosyal maliyet olarak da düşünülebilmektedir. Bir yükseköğretim öğrencisi, ortaöğretim mezunu olarak bir işte çalışmak yerine ek bir eğitim almaya tercih ettiği için, yükseköğretim eğitimi süresince yayılma etkisi olamayacaktır. Böylece de bireyin yükseköğretim öğrencisi olması nedeniyle bir sosyal maliyete katlanılacaktır.

Eğitim, bireylerin bilgi üretme kapasiteleri arttırmakta, üretilen bilgiye uyumu kolaylaştırmakta ve bilginin günlük hayatın içine entegresini hızlandırmaktadır. Bilgi tabanlı ekonomilerde giderek daha önemli bir hale gelen bu beceriler toplumun tamamının kalkınmasına neden olmakta böylece sosyal fayda sağlamaktadır. Bununla birlikte eğitim daha fazla sosyal eşitlik, sosyal uyumu yüksek topluluk, ulus duygusunda yükselme, yavaş nüfus artışı ve bununla ilişkili çevresel strese azalma, düşük bulaşıcı hastalıklar riski, suç oranlarında azalma gibi piyasa mantığı içinde fiyatlandırılmayacak sosyal faydalar üretmektedir. Bahsedilen sosyal faydaların hepsi birbirinden önemlidir. Örneğin, kamu politikası gündeminin önemli bir konusu olan suç oranlarının azaltılması büyük sosyal ve ekonomik faydalar getirmektedir (Machin, Marie ve Vujic, 2011). Suç oranlarının yükselmesi bir taraftan insanların huzurunu kaçırırken bir taraftan da insan kaynaklarının israfını neden olmaktadır. Benzer şekilde, bulaşıcı hastalıklar hem kamusal sağlık harcamalarının artmasına neden olmakta hem de yetişmiş insan gücünde kayıplara neden olmaktadır.

Eğitimin sosyal getiri oranı, eğitim seviyelerine, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine, gelir ve cinsiyet gibi bazı faktörlere göre değişebilmektedir (Gölpek, 2008, s. 129). Tam ve kesin bir hesaba yapılamamakla birlikte eğitimin sosyal getirileri farklı yöntemlerle hesaplanabilmektedir. Psacharopoulos ve Patrinos (2004)'ün farklı çalışmalardan elde edilen veriler doğrultusunda oluşturdukları bölgelere ve eğitim seviyelerine göre eğitimin sosyal getiri oranları ■ Tablo 3'te gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde eğitimin sosyal getirilerinin tüm dünyada temel eğitimden yükseköğretime gidildikçe genellikle azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte tablodan çıkartılabilecek bir sonuçta, az gelişmiş bölgelerde eğitimin sosyal getirilerinin daha yüksek olduğu gerçeğidir.

■ **Tablo 2.** Eğitimin sosyal maliyet ve faydaları* (Mingat ve Tan, 1996)

Maliyet	Fayda
<ul style="list-style-type: none"> - Kamu sübvansiyonu (Vergilerle finanse edilen kamu harcamalarının yüksüz, düzeltilmiş hali) - Çalışan kapasitesinde yayılma etkisi (Bir kişinin eğitiminin ilerletilmesi sonucu birlikte çalıştığı arkadaşlarının üretim kapasitesindeki artış) 	<ul style="list-style-type: none"> - Teknolojik yeterliliklerde artış (Bilim, tıp, sanayi ve diğer alanlarda üretilen yeni bilginin keşfi, uyumu ve kullanımında görülen artış) - Fiyatlandırılmayan sosyal etki (Daha fazla sosyal eşitlik, sosyal uyumu yüksek topluluk, ulus duygusunda yükselme, yavaş nüfus artışı ve bununla ilişkili çevresel strese azalma, düşük bulaşıcı hastalıklar riski, suç oranlarında azalma vb.)

*Tablodaki noktalı çizgi iki bölümün birbirinden tamamı ile ayrılmadığı göstermek için yapılmıştır.

Yükseköğretim fakirliğin azaltılması, ekonomik ve politik istikrarın sağlanması gibi alanlarda önemli bir görev üstlenerek (Yaraşır, 2004, s. 29) topluma sosyal kazançlar sağlamaktadır. Bireye ve topluma olan yararları ve verilen hizmetin farklı toplumlarda farklı biçimlerde sunulması nedenleriyle yükseköğretim finansmanı bakımından üzerinde siyasi tartışmaların yapıldığı bir alandır (Carnoy, Froumin, Loyalka ve Tilak, 2014). Bu tartışmalara bir derinlik kazandırmak için bireysel ve sosyal getiri oranlarını dikkate almak gerekmektedir. Yeşilbağ (2005) maliyetlere ilişkin verileri, YÖK tarafından 1997 yılında yapılan araştırma bulgularından, kazançlara ilişkin verileri ise geliştirdiği bir anket aracılığıyla özel sektörde çalışanlardan elde ederek yaptığı çalışmada Türkiye’de üniversite eğitiminin sosyal getiri oranını %8.9 olarak hesaplamıştır. Yaraşır (2004) da küçük bir örneklem üzerinde yaptığı ve yükseköğretimin bireysel getiri oranını 17.16 olarak hesapladığı araştırmada, yükseköğretimin sosyal getiri oranını %15.19 olarak tespit etmiştir.

Yapılan araştırmalarda verilen değerlerin dışında, yükseköğretimin ölçülemeyen sosyal faydalarının olduğu düşünülmektedir. Örneğin yüksek eğitilmiş bireylerin çocuklarının diğer ailelerin çocuklarından daha yüksek okuma oranına, daha yüksek bilişsel becerilere ve daha yüksek konsantrasyona sahip oldukları ifade edilmektedir (Baum ve Payea, 2005, s. 9). Ancak nesiller boyunca sürebilecek böyle bir getirinin maddi karşılığı hesaplanamamaktadır. Örneği verilen yükseköğretimin bu tür parasal olmayan sosyal faydaları, parasal olanlara göre daha değerli olabilmektedir. Dolayısıyla yükseköğretim parasal ve parasal olmayan olmak üzere bir bütün olarak topluma farklı faydalar sağlamaktadır. Bu faydalar kısaca aşağıdaki gibi listelenebilir (Baum ve Payea, 2005, s. 9):

- Eğitim seviyesinin yüksek olması, düşük işsizlik ve yoksulluk düzeyine karşılık gelmektedir. Böylece yüksek eğitilmiş olanlar devletin vergi gelirlerine diğerlerinden daha fazla katkı sağlamaktadır. Daha yüksek eğitilmiş olanlar kamu bütçeleri üzerinde azalmaya neden olan sosyal güvenlik ağı programlarına daha az olasılıkla dâhildirler.

■ **Tablo 3.** Bölgelere ve eğitim seviyelerine göre eğitimin sosyal getiri oranları (Psacharopoulos ve Patrinos, 2004, s. 114)

Bölge	Temel Eğitim	Ortaöğretim	Yükseköğretim
Asya	16.2	11.1	11.0
Avrupa/Orta Doğu/Kuzey Afrika*	15.6	9.7	9.9
Latin Amerika/Karayipler	17.4	12.9	12.3
OECD Ülkeleri	8.5	9.4	8.5
Sahra Afrikası	25.4	18.4	11.3
Dünya Ortalaması	18.9	13.1	10.8

*OECD’ye dahil olmayan ülkeler

- Üniversite mezunları mezun olmayanlara göre daha az sigara içme oranına, kişisel sağlıkları ile ilgili daha olumlu algıya, daha düşük hapse girme oranına sahiptirler.
- Yüksek eğitilmiş olmak gönüllü çalışma, oy kullanma ve kan bağışi yapmak da dahil olmak üzere toplumsal duyarlılık ve toplumsal katılımı yükseltmektedir.

Eğitimin önemini vurgulamak için kısaca bahsedilen bireysel ve toplumsal getirileri arttırmak için her bireyin eğitim hizmetine ulaşması ve kendi yeteneğine uygun eğitim alması gerekmektedir. Diğer taraftan hem bireysel, hem de sosyal bir varlık olan insanın bilgi edinme ihtiyacı, biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçları kadar önem arz etmektedir (Söyler, 2009). Eğitimin bireysel getirilerinden dolayı, bireylerin eğitim talebinin sürekli artacağı öngörülmektedir. Diğer taraftan eğitimin toplumsal getirileri düşünülerek devletler, fertlerinin eğitimden daha yüksek düzeyde yararlanmasını istemektedirler. Bu noktada hangi düzeyde eğitimin kimlere, nerede ve nasıl verileceği sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Bireylere hem kendi bireysel kazanımlarını hem de toplumsal faydaları artırma amacıyla verilen eğitimin finansmanını kimin karşılayacağı üzerine en çok tartışma yapılan konular arasındadır. Finansman konusu özellikle iki binli yıllardan itibaren akademisyenler arasında da tartışılan en önemli başlıklardan biri haline gelmiştir (Conner ve Rabovsky, 2011). Hangi eğitim düzeyinin toplumsal getirilerinin hangilerinin bireysel getirilerinin fazla olduğunun belirlenmesi, o eğitim düzeyinin finansmanını kimin karşılaması gerektiği ile ilgili kesin olmayan bir fikir ortaya koyabilmektedir.

Yükseköğretimin bireysel ve sosyal getirilerini finansman konusunda bilgi sağlamaktadır. Bununla birlikte yükseköğretim hizmetinin ne tür hizmet sınıfına girdiği finansman bakımından fikir verebilecektir.

Yükseköğretimin Yarı Kamusal Hizmet Özelliği

Kamu maliyesi teorisinde bir ülkede üretilen mal ve hizmetler; kamusal mal ve hizmetler, yarı kamusal mal ve hizmetler ile özel mal ve hizmetler olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (Arabacı, 2011, s. 101; Karabaş, 2005, s. 20–22; Mutluer, 2008, s. 13).

Tam kamusal mal terimi ile ifade edilen mal veya hizmet kavramının bazı temel özellikleri bulunmaktadır. Bu tür malların tüketimde rekabetin olmaması ve tüketimden mahrum bırakılmama özelliklerine ek olarak bu tür malların faydaları bölünemez ve fiyatlandırılmaz (Saruç, 2011). Diğer bir anlamıyla tam kamusal hizmetlerin nitelikleri; hizmetin faydasının bölünememesi, hizmet karşılığında bedel ödenmemesi, hizmette biri birine rakip olunmaması, hizmetin kullanılmasında zor kullanılması ve hizmetin finansmanının vergilerle karşılanmasıdır (Mutluer, 2008, s. 13). Bu özelliklerinden dolayı

tam kamusal mal ya da hizmetler toplumun tüm bireylerine eşit düzeyde ulaştırılmalıdır. Tam kamusal hizmetlere adalet, iç ve dış güvenlik gibi faaliyetler örnek olarak gösterilebilir. Bir hizmet eğer tam kamusal ise hizmetin tüm maliyeti toplumdaki sağlanan vergilerle oluşturulan devlet bütçesinden karşılanmaktadır.

Özel mal ya da hizmetler faydaları bölünebilen hizmetler olup, bunlar günümüzde daha çok özel kesim tarafında üretilen çimento ve demir gibi ürünlerdir (Mutluer, 2008, s. 14). Bu mal ve hizmetlerin faydalarının bireysel nitelikte sınırlı, tüketiminde rekabet ve dışlamanın mümkün olduğu söylenebilir. Piyasa konulu olan ve pazarlanabilir özelliğe sahip olan bu mallardan faydalanmak için bir bedel ödemek gerekmektedir (Karabaş, 2005, s. 21). Bu özellikleri nedeniyle özel kesim tarafından üretilen bu mal ve hizmetlerin, piyasa koşullarında üretilmemesi gibi nedenlerle zaman zaman devlet tarafından da üretilebilmektedir (Akça, 2012).

Yarı kamusal mal ve hizmetler, bir yönü ile kamusal mal ve hizmetlere ve bir yönü ile de özel mal ve hizmetlere benzemektedir. Bunların kamusal mal ve hizmetlere benzeyen yanı, faydalarının bir kısmının bölünemez olmasıdır. Özel mal ve hizmetlere benzeyen yanı ise, faydalarının belirli kısmının bölünebilirliği (Mutluer, 2008, 13). Yarı kamusal mal ve hizmetlerin üretiminde rekabet ve tüketiminden mahrum bırakma özelliği bulunur (Saruç, 2011). Böyle bir hizmetin maliyeti devlet ve bireyler tarafından ortaklaşa karşılanması gerekmektedir. Yarı kamusal hizmetlerin topluma yararlı olan kısmının bütçeden, kişiye yararlı olan kısmının o kişilerce karşılanması teorik olarak kabul görmektedir (Söyler ve Karataş, 2011, s. 62).

Yarı kamusal mal ve hizmetlere en iyi örneklerin eğitim ve sağlık hizmetleri olduğu (Meriç, 1995, s. 15; Söyler, 2009, s. 4) söylenebilir. Bu hizmetleri fiyatlandırmak ve pazarlamak mümkün olmakla birlikte toplum için arz ettiği önemden dolayı devlet tarafında da üretilmektedir (Karabaş, 2005, s. 21).

Yükseköğretim bazı özellikleri nedeniyle tam kamusal hizmet (araştırma, geliştirme faaliyetleri; ulusal teknolojinin ve kültürün üretilmesi) bazı nitelikleri ile özel hizmet (vergiden sonra yükseköğretim mezunlarının lise mezunlarına göre ücret farkı gibi) özelliği taşımaktadır (Duran, 1987, s. 110–111). Yükseköğretim kişiye kazandırdığı bireysel getirileri nedeniyle özel bir hizmet, sosyal getirileri nedeni ile kamusal hizmet özelliği olan yarı kamusal bir hizmettir. Diğer bir ifadeyle yükseköğretim hizmetinin yarı kamusal olması, bu hizmetin hem kişilere özel fayda sağlamasından hem de topluma dışsal faydalar yaymasından kaynaklanmaktadır (Duran, 1987, s. 111).

İnsan faaliyetleri yukarıda sayılan niteliklerine göre ayrılma birlikte, belli bir dönemde ve belli bir yerde topluma

egemen olan sosyal, siyasal ve ekonomik sisteme göre kamusal veya özel hizmet olarak ayrılabilirler (Söyler, 2009, s. 5). Yükseköğretim hizmetleri de sosyal, siyasal ve ekonomik koşullara bağlı olarak farklı dönemlerde farklı hizmet sınıflandırmasına tabii olabilmektedir. Bu sınıflandırmaya göre ülkeler yükseköğretimin finansmanı konusunda kararlar almaktadırlar. Genel olarak bakıldığında tüm dünya ülkelerinde yükseköğretim ağırlıklı olarak kamusal finansmandan giderek özel kaynaklarla finansmana doğru bir değişim gerçekleştirmiştir. 1900'lü yılların başında yükseköğretim ağırlık olarak kamusal kaynaklarla finanse edilmiştir, böylece yükseköğretim kamusal hizmet olarak değerlendirilmiştir. 1950'li yıllardan sonra devletin sınırlı müdahalesini vurgulayan keynesyen politikaların etkisi ile kamunun finansmanına ek olarak bireylerin daha fazla katkısını amaçlayan karma finansman politikaları uygulanmıştır, yani yükseköğretim yarı kamusal hizmet olarak değerlendirilmiştir. Son yıllarda, yükseköğretimin bireysel getirilerinin yüksekliğinden dolayı hizmeti alan öder mantığı ile özel finansmanın öne çıktığı, yani yükseköğretimin giderek özel bir hizmet olarak değerlendirildiği söylenebilir.

Finansman, kabaca bir mal veya hizmetin edinilebilmesi için gerekli nakdi ve aynı kaynakların sağlanmasını ifade etmektedir (Söyler ve Karataş, 2011). Yukarıda anlatıldığı üzere bir hizmetin ne tür hizmet sınıfına dâhil edildiği, getirilerin ne oranda kimleri etkilediği bu hizmetin hangi yöntemle finanse edileceğinin belirlenmesinde önemli bir araçtır.

Sonuç

Yükseköğretimin toplumsal getirilerine ilişkin bulgular, yükseköğretimin finansmanında, kamusal kaynakların kullanılmasına devam edilmesi açısından önemli bir gerekçe oluşturmaktadır. Çünkü, yükseköğretime yapılan her kaynak desteği, sosyal getiri olarak tüm topluma yansacaktır. İyi eğitilmiş ve sağlıklı bir popülasyon ekonomik büyümede önemli bir yere sahiptir (Barro, 1996; Grossman, 1972). Özellikle günümüzün bilgi temelli ekonomilerinde gelişimin temel anahtarının nitelikli insan gücü olduğu düşünüldüğünde eğitimin, ekonomik gelişimin önemli bir aktörü olduğu sonucuna ulaşılabilir. Lange ve Topel'a (2006) göre daha büyük bir beceri ile kişiler başkalarının verimliliğini yükseltebilir, böylece beşeri sermaye birikimine daha fazla katkıda bulunarak toplam refahı arttırabilirler. Çetin (2002) ise bilgi ve bilgili insanı, ekonominin en önemli girdisi olarak tanımlamaktadır. Eğitime yapılan harcamalar insan sermayesine yapılan bir yatırımdır; çünkü eğitim insanlara bir yandan bilgi kazandırırken bir yandan da bilgi üretme, anlama ve yorumlara yeteneğini geliştirerek insanların ömür boyunca daha üretken olmasını sağ-

lamaktadır (İnanç, Güner ve Sarısoy, 2006). Meriç (1995) yatırım açısından yükseköğretimi, diğer birçok uzun vadeli yatırımlardan daha fazla ekonomik getiri sağlayan, kârlı bir yatırım olarak ifade etmektedir. Bu üretkenliğin ekonomi ile birlikte diğer toplumsal kurumların daha iyi işlemesine neden olması beklenmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe hukuk sisteminin daha iyi işlediği, demokratik katılımın arttığı, sağlık hizmetlerine daha az kaynak ayırma gibi dışsalıkların olduğunu vurgulayan yurt dışı ve yurt içi (Çalışkan ve Meçik, 2010; Ereş, 2005; Muennig, 2005; Söyler ve Karataş, 2011; Yoo, 2011) araştırmalar bulunmaktadır. Eğitimin ekonomik büyümeyi hızlandırıcı etkileri yanında, gelir dağılımını düzeltici ve işsizliği azaltıcı fonksiyonları da bulunmaktadır (Meriç, 1995, s. 4). Devlet yükseköğretimin dışsalıklarının sağlayacağı toplumsal, kültürel ve ekonomik yararlar nedeniyle bir taraftan var olan talebi karşılamaya çalışmakta (Ekinci, 2009), diğer taraftan ortaöğretimdeki okullaşma oranını artırarak yükseköğretim talebini yükseltmektedir. Devletin yükseköğretime yatırım yapmasının arkasında yukarıda bahsedilen sosyal faydaların etkili olduğu bilinmektedir. Devlet yüksek öğretim talebini arttırmaya çalışırken toplum da devletin yükseköğretime kaynak ayırmasını desteklemektedir. Bu eğitim düzeyinin sağladığı sosyal faydalardan toplumun tüm fertlerinin yararlanması bu desteğin nedeni olarak ifade edilebilir. Toplumlar, eğitim düzeyinin artmasıyla, verimlilik arasında bağ kurmakta, bireyin yaşadığı topluma, aldığı eğitim ölçüsünde katkıda bulunduğu inancındadır (Ereş, 2005).

Yükseköğretimin finansmanında kamusal kaynakların kullanılmasını fırsat eşitliğini sağlama yönünde kullanılabilir bir devlet eli olarak değerlendirilebilir. Nitekim fırsat eşitliğini sağlamak sosyal devlet olmanın bir ilkesi olarak görülmektedir. Fırsat eşitliği, Türkiye’de olduğu gibi birçok ülkede yasal bir zorunluluk olmakla birlikte gelişmiş bir toplum olmanın göstergesi olarak da değerlendirilmektedir. Sağlıklı bir toplumsal yapı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme performansına ulaşmada en temel araçlardan birisi eğitim sisteminin fırsat eşitliği temel ilkesi çerçevesinde oluşturulmasıdır (Saygılı, Cihan ve Yaman, 2006, s. 75). Bununla birlikte sosyal faydanın maksimize edilmesi için de eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması gerekmektedir. Özellikle yükseköğretim sistemi içerisinde son yıllarda her kökenden gelen öğrencilerin varlığına büyük önem verilmektedir (Conner ve Rabovsky, 2011, s. 106). Tüm dünyada hükümetler yükseköğretim için daha fazla erişimi büyük ölçekli yatırım ve yenilikçi bir politika olarak teşvik etmektedir (Douglass, 2010, s. 3). Bireylerin erişebildikleri eğitim, hem bireyin kendisinin hem de toplumun bugününü ve geleceğini belirlediğinden (Aydın, 2006, s. 46), toplumsal ve bireysel açıdan adaleti gerekli kılan sosyal bir alt istemdir. Burada bahsedilen eğitimde sosyal adaletin sağlan-

masıdır. Sosyal adalet sosyal, ekonomik ve politik sistemin ayrımcılığına maruz kalmış ve dezavantajlı olarak tanımlanan gruplar için eşit sonuçlar sağlamayı amaçlar (Tomul, 2009). Eğitimde sosyal adaletin sağlanması için toplumun tüm kesiminin eğitime erişiminin sağlanması akla gelmelidir. Bu noktada eşit erişim şansı kendiliğinden sosyal adaleti sağlayamamaktadır. Halihazırda uygulanan merkezi sınav sistemi ile ortaöğretim mezunu her öğrenci eşit yükseköğretim şansına sahipken bunun sosyal adaleti sağlayamadığı ile ilgili eleştiriler yapılmaktadır. Örneğin alt sosyo-ekonomik düzeyden gelenlerle üst sosyo-ekonomik düzeyden gelen öğrencilerin yükseköğretimdeki oranının bu durumu kanıtadığı düşünülmektedir. Gölpek ve Çiftçioğlu (2014) yaptıkları araştırmada Türkiye’de düşük sosyo-ekonomik düzeye mensup ailelerin yükseköğretimin erişim maliyetlerine ve dolaylı maliyetlerine katlanamaması nedeniyle yüksek sosyo-ekonomik düzeye mensup ailelerin yükseköğretim hizmetini daha fazla talep ettikleri ve fayda sağladıkları bulgusuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde kentsel ve kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki oranlarından farklı bir oranla yükseköğretime eriştiği, yapılan eleştirilerden bazılarıdır. Toplumun tüm fertlerinin yükseköğretime erişiminin ülkenin gelişmesini hızlandırdığı düşünülmektedir. Bu noktada özellikle belirtilmesi gereken husus, dezavantajlı gruplardan gelen öğrencilerin eğitim sonrası oluşturdukları sosyal faydanın avantajlı gruplardan gelen öğrencilerin oluşturdukları sosyal faydadan daha fazla olduğu gerçeğidir. Bu gerçeklerden hareketle kamusal kaynaklar, fırsat eşitliğini sağlama amaçlı olarak kullanılmalıdır. Diğer bir anlamıyla yükseköğretime erişimde dezavantajlı bireylere daha fazla kamusal destek sağlanmalıdır.

Yükseköğretim hizmetinin sağladığı bireysel getirilerinden dolayı bu hizmeti talep edenlerin finansmana daha fazla katkıda bulunmaları gerekmektedir. Esasen bir eğitim planlaması yaklaşımı olan getiri oranları analizinin temel ilkeleri katkının belirleyicisi olabilir. Getiri oranları yaklaşımı eğitimi insan sermayesine bir yatırım olarak görür. Buna göre yükseköğretimde öğrenci katkısı miktarının ne kadar olacağı ile ilgili olarak dikkate alınması gereken husus yükseköğretim hizmetinin sosyal ve bireysel getirileridir. Çalışma alanı bazında öğrenci katkısının ne kadar olacağı hizmetin toplam maliyetinden, verilen hizmetin sosyal faydaları ölçüsünde belirlenen miktarın çıkarılması ile hesaplanabilir. Bireysel getirisi düşük ancak sosyal getirileri yüksek, sosyal bilimler gibi alanları desteklemek için bu tür alanlarda öğrenci katkısının düşük tutulması gerekmektedir. Diğer taraftan, tıp eğitimi gibi ileride bireye yüksek getiri sağlayabilecek alanlardaki öğrenci katkısının yüksek tutulması gerekmektedir. Ancak, öğrencilerin yükseköğretime erişiminde bir adaletsizlik oluşturulmaması amacıyla öğrenci katkısı, öğrencilere verilecek olan mezuni-

yet sonrası geri ödemeyi esas alan gelire dayalı kredi sistemi gibi yöntemlerle elde edilebilir. Güngör Göksu (2014)'da liberalleşme yolunda hızla yol alan Türkiye için gelire dayalı kredi sisteminin yükseköğretimin finansmanında etkin bir model olabileceğini ifade etmektedir. Yükseköğretim maliyetine katlanacak durumda olanlara hizmet sunarak bir taraftan hizmet arzını arttıracak, bir taraftan da kamunun mali yükünü azaltabilecek olan özel üniversitelerin açılması yoluyla yükseköğretimin finansmanında bireysel kaynakların kullanımını artırılabilir. Yükseköğretimin finansmanında bireysel kaynakların artırılması, verilen hizmetin uzun dönemde niteliğinin de gelişmesine imkân sağlayabilir. Ancak, yükseköğretim politikalarının piyasa tabanlı reformlara dayanmasının arkasında eğitim verimliliğini ve erişimi artırma gibi motivasyonların olmasına rağmen eğitimin çıktıları bakımından istenen amaçların gerçekleşip gerçekleşmediği ile ilgili ampirik kanıtların olmadığı unutulmamalıdır (Fryar, 2012; Hillman, Tandberg ve Gross, 2014).

Kaynaklar

- Akca, H. (2012). Yükseköğretimin finansmanı ve Türkiye için yükseköğretim finansman modeli önerisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 19(1), 91–104.
- Arabacı, İ. B. (2011). Türkiye’de ve OECD ülkelerinde eğitim harcamaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 100–112.
- Aydın, P. İ. (2006). *Eğitim ve öğretimde etik* (2. baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Barro, R. (1996). *Three models of health and economic growth*. (Unpublished Manuscript. Cambridge, MA: Harvard University. 3 Mayıs 2014 tarihinde <<http://scholar.harvard.edu/barro/publications/three-models-health-and-economic-growth>> adresinden erişildi.
- Baum, S., ve Payea, K. (2005). *Education pays 2004: The benefits of higher education for individuals and society*. New York: the College Board.
- Carnoy, M., Froumin, I., Loyalka, P. K., and Tilak, J. B. G. (2014). The concept of public goods, the state, and higher education finance: A view from the BRICS. *Higher Education*, 68(3), 359–378.
- Conner, T. W., and Rabovsky, T. M. (2011). Accountability, affordability, access: A review of the recent trends in higher education policy research. *The Policy Studies Journal*, 39(1): 93–112.
- Çalışkan, Ş. (2007). Eğitimin getirisi (Uşak ili örneği). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 235–252.
- Çalışkan, Ş. ve Meçik, O. (2010). Sosyal sermayenin oluşumunda ve radikalleşmenin önlenmesinde eğitimin rolü. M. Sever, H. Cinoğlu ve O. Başbüyük (Ed.) *Terörün sosyal psikolojisi* (s. 41–63). Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Çetin, Ş. (2002). Mesleki ve teknik eğitimin finansmanı (Fransa, Finlandiya, Danimarka ve Türkiye örneği). *Milli Eğitim Dergisi*, 155–156, 32–46.
- Douglass, J. A. (2010). Higher education budgets and the global recession-tracking varied national responses and their consequences. *Research & Occasional Paper Series: Center for Studies in Higher Education*. 4.10.
- DPT (1963). *Kalkınma Planı I*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Duran, M. (1987). *Yüksek öğretim harcamalarının finansmanı ve etkinliği*. III. Ulusal Maliye Sempozyumu, 24–26 Nisan 1987, Gebze, İstanbul (s. 110–139).
- Ekinci, C. E. (2009). Türkiye’de yükseköğretimde öğrenci harcama ve maliyetleri. *Eğitim ve Bilim*, 154, 119–133.
- Ereş, F. (2005). Eğitimin sosyal faydaları: Türkiye-AB karşılaştırması. *Milli Eğitim Dergisi*, 167, 33–42.
- Fryar, A. H. (2012). What do we mean by privatization in higher education? In J. C. Smart, and M. B. Paulsen (Eds.), *Higher education: Handbook of theory and research*. (Vol. 27, pp. 521–547). Dordrecht: Springer.
- Gölpek, F. (2008). *Adalet ve etkinlik amaçları bakımından yükseköğretimde finansman politikası: Türkiye örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Gölpek, F. (2012). Eğitim getirilerinin özel ve sosyal açıdan incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 43–53.
- Gölpek, F. ve Çiftçioğlu, N. (2014). Socio-economic factors in demand for higher education: sample of Gaziantep province. *International Journal of Business and Social Science*, 5(1), 121–134.
- Grossman, M. (1972). On the concept of health capital and the demand for health. *Journal of Political Economy*, 80(2), 223–55.
- Güngör Göksu, G. (2014). Türkiye’de yükseköğretim finansmanı: Önerilen alternatif modellerin karşılaştırılması. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 13–39.
- Hillman, N. W., Tandberg, D. A., and Gross, J. P. K. (2014). Market-based higher education: does colorado’s voucher model improve higher education access and efficiency? *Research in Higher Education*, 55(6), 601–625.
- İnanç, H., Güner, Ü. ve Sarısoy, S. (2006). Eğitimin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 59–70.
- Karabaş, E. (2005). Bütçe kapsamı ve bütçe kapsamı dışında kalan kamusal harcama alanları. Devlet bütçe uzmanlığı araştırma raporu. 3 Haziran 2014 tarihinde <<http://www.mud.org.tr/uploads/yuklemeler/EKarabas.pdf>> adresinden erişildi.
- Kurul, N. (2012). *Eğitim finansmanı* (2. baskı). Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Lange, F., and Topel, R. (2006). The social value of education and human capital. In E. Hanushek, and F. Welch (Eds.), *Handbook of the economics of education*. (Vol. 1, pp. 459–509). Amsterdam: Elsevier.
- Machin, S., Marie, O., and Vujic, S. (2011). The crime reducing effect of education. *The Economic Journal*, 121, 463–484.
- Meriç, M. (1995). *Türkiye’de Yükseköğretim Hizmetlerinin Finansmanına Alternatif Yaklaşımlar*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Mingat A. ve Tan, J. P. (1996). *The full social returns to education*. Human Capital Working Papers. Washington D.C.: World Bank.
- Muennig, P. (2005). *The economic value of health gains associated with education interventions*. Prepared for the Equity Symposium on “The Social Costs of Inadequate Education” at Teachers’ College, Columbia University, October 24–25, 2005, New York, NY.
- Mutluer, K. (2008). *Türkiye’de yükseköğretimin başlıca sorunları ve sorunlara çözüm önerileri*. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- OECD (2009). *Education at a glance OECD indicators 2009*. Paris: OECD.
- OECD (2012). *Education at a glance 2012 OECD indicators*. Paris: OECD.
- Psacharopoulos, G., and Patrinos, H. A. (2004). Returns to investment in education: A further update. *Education Economics*, 12(2), 111–134.
- Saruç, N. T. (2011). Yükseköğretimin finansmanı ve finansman yöntemlerinin algılanan adalet düzeyi: Sakarya Üniversitesi paydaş görüşleri. *Maliye Dergisi*, 161, 61–75.

- Saygılı, Ş., Cihan, C. ve Yavan, Z. A. (2006). *Eğitim ve sürdürülebilir büyüme: Türkiye deneyimi, riskler ve fırsatlar*. Ankara: TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No: 7.
- Söyler, İ. (2009). Yükseköğretimin finansmanı: yeni beklentiler ve hedefler ışığında normatif bir yaklaşım. *Sayıştay Dergisi*, 72, 3–26.
- Söyler, İ. ve Karataş, S. (2011). Türkiye’de özel yükseköğretim kurumlarının kuruluşu ve finansmanı. *Maliye Dergisi*, 160, 57–71.
- Şen, Z. (2012). Türkiye’de yükseköğretim sistemi eleştirileri ve öneriler. *Yükseköğretim Dergisi*, 2(1), 1–9.
- The Carnegie Commission on Higher Education (1973). *Higher education: Who pays? Who benefits? Who should pay?* New York: McGraw-Hill Book Company.
- Tomul, E. (2009). İlköğretim okullarındaki sosyal adalet uygulamalarına ilişkin yönetici görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 152, 126–137.
- Türkmen, F. (2009). *Yükseköğretim sistemi için bir finansman model önerisi*. Ankara: DPT Yayınları.
- Yaraşır, S. (2004). *Fayda/Maliyet Analizi’nin yükseköğretim harcamalarına uygulanması: PAÜ-İ.B.B.F. örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Yeşilbağ, Y. (2005). *Türkiye’nin yükseköğretim sisteminde eğitimin getirileri: Ampirik bir uygulama*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yoo, M. (2011). *Does increased education lower health care spending? Findings for self-managed health conditions*. 17.09.2013 tarihinde <http://econweb.rutgers.edu/myoo/paper_yoo.pdf> adresinden erişilmiştir.